

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱՌԱԿԱԽՈՍ ՊԸԼ ՊՈՒՂՈՒ ՍՈՑԻԱԼ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԵՐԳԻԾԱՆՔԸ

Հայրապետյան Թ. (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտ, Հայաստան)

tamar.hayrapetyan@gmail.com

Բանալի բառեր՝ երգիծանք, առակախոս, սոցիալ, քաղաքական,
ծիծաղաշարժ, առակ:

ՊԸԼ ՊՈԼՂՈԼ գվարճապատումների ծագման հայրենիքը Արցախ
պատմաազգագրական շրջանն է, մասնավորապես Պատմական
Վարանդայի մեկիքոնությունը, որտեղից առակախոս ՊՈԼՂՈԼ համբավը
բանավոր կենցաղավարմամբ տարածվել է տեղական սահմաններից
դուրս, հասել Սյունիք, իսկ ավելի ուշ՝ Իջևան ու Արարատյան դաշտ:
ՊՈԼՂԻՆ ունի մականուն՝ ՊԵԼ (խենթ, ծուռ), ինչն էլ վկայում է նրա
բանահյուսական բնավորության մասին:

Մակար վարդապետ Բարխուդարյանցի հաղորդմամբ՝ ՊԸԼ
ՊՈԼՂԻՆ եղել է Վարանդայի իշխան Մելիք-Շահնազար Բ-ի
գվարճախոս-կատակաբանը: Շահնազար Բ-ի աջակցությամբ
վաչկատուն սարըջալի ցեղի գլխավոր Փանահն իրեն հայտարարել է
Ղարաբաղի խան և թշնամական քաղաքականություն վարել
Արցախի ու հարևան գավառների հայության նկատմամբ:
Շահնազար Բ-ն Արցախում գերագահություն նվաճելու նպատակով
դաշնակցել է Փանահի հետ և թեև կյանքի վերջին տարիներին
զղջացել է իր արարքների համար, փորձել հաշտվել հայ մեկիքների
հետ, սակայն ժողովուրդը չի ներել նրան, և մեղքերը քավել փորձող
դավաճանին խարազանել է ՊԸԼ ՊՈԼՂՈԼ երգիծական կերպարի
միջոցով շրջանառվող սրախոսություններով:

ՊԸԼ ՊՈԼՂԻՆ մեկիքների ապարանքում եղել է ավելին, քան
սովորական ծաղրածուն: Նա առակախոս-խորհրդատու էր, կրնկի
վրա սուր խոսք հորինող, հնարամիտ ու արդարադատ:
Զվարճապատումներում ՊԸԼ ՊՈԼՂԻՆ հաճախ հանդես է գալիս իբրև

միջնադարյան դատավորի թատերախաղային արքետիպ՝ «Պատբեդադ անողի», «Շառ կտրողի» կերպարով:

Բանահյուսական միջազգային դիպաշարերում Պըլ Պուղի-Մելիք-Շահնազար գույգի փոխհարաբերությունը խաղարկվում է տեր և ծառա, տվյալ դեպքում՝ իշխանավոր և ծաղրածու մակարդակով: Երկու կողմերն էլ, չնայած մշտական հակամարտությանը, գտնվում են անբաժան միասնության մեջ, ճիշտ այնպես, ինչպես լարախաղացն ու ծաղրածուն: Բայց եթե ներկայացման մեջ ծաղրածուն աստիճանաբար դառնում է պատրաստակամ, հլուհնազանդ ծառա, ոգևորություն խաղում, հիանում իր վարպետով, ապա Պըլ Պուղին ոչ միայն չի քծնում Մելիք-Շահնազարին, այլև իր հնարախոսություններով հաճախ սադրում է նրան՝ դրդելով հիմար արարքների, որպեսզի, ծիծաղաշարժ ու անբնական իրավիճակներում հայտնվելու վտանգից խուսափելով, նա փորձի կանգնել ճիշտ ուղու վրա: Մի անգամ Մելիքը հարցնում է Պուղուն, թե մարդու տունը ինչի է քանդվում: «Որովհետև թշնամին ներսից է լինում», - պատասխանում է Պուղին (Թ. Հայրապետյան, անձնական գրառում, Արցախ, տետր № 2, 2001 թ.):

Մակար Բարխուդարյանցը 1883 թ. Թիֆլիսում հրատարակած «Պըլը- Պուղի» գրքի առաջաբանում անդրադառնում է հին ժամանակների կայսրերին, թագավորներին, շահերին, խալիֆներին զվարճացնող ծաղրախոսներին, որոնց շնորհիվ պետական այրերը թեթևանում էին դատավճիռների ծանրությունից ու բացասական հույզերից, և ապա զվարճաբանությունը արժևորում է իբրև կյանքի կանոնակարգվածությամբ պայմանավորված հուզական լարվածության լիցքաթափման միջոց՝ ընդգծելով հատկապես զվարճախոսության դերը քաղաքական մշակույթի մեջ. «Հարկ չը կայ ասել, թե քաղաքական աշխարհն արդեն ընդունած է զուարճաբանութիւնը իբրև կյանքի օգտակար միջոցներից մին...» (Պըլ-Պուղի, 1883 թ., Գ):

Պըլ Պոլղին իր ժամանակի որոշակի սոցիալական, կրոնական, աշխարհաքաղաքական գաղափարների կրողն է և իբրև երգիծական կերպար բացահայտվում է անսպասելի իրավիճակներում:

Քաղաքական կարևոր հարցերի քննարկման նպատակով Պարսկաստան ուղարկված ծաղրածու Պըլ Պոլղու արտաքին տեսքը, հագուստ-կապուստը վստահություն չի ներշնչում մեր հարևաններին և երբ նրանք տարակուսած հարցնում են, թե Ղարաբաղում մի կարգին մարդ չկա՞ր, որ Պարսկաստան ուղարկեին, Պըլ Պոլղին սառնասրտորեն պատասխանում է, թե՛ կա՛, խի չի կա: Բայց Ղարաբաղում կարգին մարդուն կարգին մարդկանց մոտ են ուղարկում (Թ. Հայրապետյան, անձնական գրառում, Արցախ, տետր № 1, 1999 թ.):

Պըլ Պոլղու զվարճապատումները, փոխանցվելով սերնդեսերունդ, ձևավորել են արցախահայության վարքային համալիրի կարևոր բաղադրիչներից մեկը՝ ժամանցն ու զվարճանքը՝ նոր լույս սփռելով XVIII դարի կեսերից մինչև XIX-ի սկիզբն ընկած ժամանակահատվածում արցախահայության սոցիալ-քաղաքական հարաբերությունների և մշակութային իրողությունների վրա:

THE SOCIAL AND POLITICAL SATIRE OF JESTER PELE PUGHI FROM
KHARABAKH

Hayrapetyan T. (National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Institute of
Archaeology and Ethnography, Armenia)